

„Boldogok a lelki koldusok”

2014. november 1-én egy filmes csapat tagjaként látogattam meg Kurtág Györgyöt és Mártát franciaországi otthonában, s arra kértük mindkettejüket, hogy elevenítsék föl Pilinszkyhez (a film az ő költői életútjának kíván emléket állítani) füződő emlékeiket. Kurtág György négy dalt írt Pilinszky verseire: az *Alkohol*, *In memoriam F. M. Dosztojevszkij*, *Hölderlin* és a *Verés* címűeket. Útinapló.

Kirilla Teréz

1.

Ködös, hideg reggel indulunk útnak.

Öten vagyunk bezárva egy mikrobuszba, s ami engem illet, hoztam magammal laptopot, tabletet a fényképezéshez, és persze könyveket, amiket sebtében dobáltam be a táskámba, félvakon tapogatózva a sötét, hajnali szobában, vigyázva, hogy föl ne ébresszem az alvó fiamat. Csak odakint a konyhában tudom megnézni, miket sikerült összemarokolnom: Kertésznek két könyvét is, a *Kudarcot* és a *K. dossziét*, és Nicolae Steinhardt *Naplóját* a boldogságról. A könyvet a kolozsvári Koinónia adta ki, szerzője egy bukaresti nagypolgári zsidó család sarja, akit a II. világháború idején zsidó származása miatt üldöznek, a kommunista korszakban pedig egy koncepciós perben 13 év kényszermunkára ítélnék. A rossz hírű jilvai börtönben ortodox hitre tér, titokban keresztelkedik meg, szabadulása után, 1980-ban szerzetessé szentelik. Még kilenc évet él ezután, a kolostor könyvtárosaként, s közben létrehozza ezt a hihetetlen mélységű, francia eleganciával megírt naplót. Meditációiban, anélkül, hogy eklektikussá válna, épp úgy helyet kapnak Flaubert, Dosztojevszkij, Pallady, a festő, angol és francia államférfiak, Haydn, a korabeli bukaresti értelmiség kiemelkedőbb képviselői, köztük költők, zeneszerzők, filozófusok, mint a jilvai börtön kommunista büntető katonái, tisztjei, s természetesen a korabeli filmek is éppúgy szemlélete tárgyát képezik, mint a Kelet nagy misztikusai. Ez az elképesztő intelligenciával szőtt, sokféle tudásanyag merítésére alkalmas diskurzusháló, melynek szerteágazó csomóit az ő egységes és intenzíven átélt identitástudata tartja össze, egészen lenyűgöző képet nyújt olvasója számára.

Az útra magammal hozott könyvekkel tehát meg vagyok elégedve. S noha az itthoni tájakat, a balatoni térséget kivéve, unottan nézem az autó ablakán át, mégsem kezdek el olvasni. Inkább a laptopot kapcsolom be, régi fotókat nézegetek, vagy megnyitok egy-egy dokumentumot. Ioan Culianu vallástörténész egyik elmefuttatásával egész jól elvoltam aztán, átsuhanva a már melegebb fényben fürdő szlovén, hegyes vidéken, s míg Trieszt környékére nem érünk, abba sem hagyom az olvasását. Culianu szintén román zsidó családból származott, csak ő nem Bukarestben, hanem Moldvában, ha jól emlékszem, Iaşiban született. Fiatalon, ösztöndíj segítségével kijut Nyugatra, s idővel Eliade professzor utódja lett a chicagói egyetemen, ahol aztán tragikus módon lett vége az életének: az egyetem egyik mosdójában lőtte agyon “ismeretlen tettes”. Mindössze 41 éves volt a halálakor. A súlyos tragédia előtt zaklatott élete volt, szembesült mentora és imádott barátja, Eliade vaskárdista múltjával, és noha annak halálakor végig mellette volt, fogva a haldokló kezét a kórházban, nehezen tudott megbirkózni Eliade sötét múltjának árnyaival.

E rövid, fejezetnyi esszéjében arra próbál választ keresni, milyen kellene, hogy legyen az ideális Állam. Abból indul ki, hogy az Állam mindenkori törekvése egy homogén társadalom létrehozása, ennek érdekében ideológiai eszközként beterve létrehoz például egy bizonyos kultúrát. Ám a társadalomban mindig vannak másfajta érzékenységgű csoportok, s ezeknek az igényeit csak az alternatív kulturális modellek elégíthetik ki, melyeket az állam kénytelen

eltűrni a feszültségek elkerülése érdekében, sőt akár támogatni is. Ám ezen alternatív kulturális csoportok sikere olykor nagyobb lehet az állami kultúra identifikációs erejénél, és ekkor áll be a történelemből már oly jól ismert konfliktus-helyzet. Ilyen esetben az ideális Állam, melynek az irányításához szükséges intelligenciát egy reneszánsz korabeli igazi mágus intelligenciájához hasonlítja, a maga szubtilis módján igyekszik fönntartani az alternatív források diverzióját, biztosítani egészséges versengésüket, mellyel kölcsönösen gyengítik egymást, de nem gyengítik a szálakat kézben tartó, a sokszínűsége érzékeny és rugalmas állam összetartó erejét. Ezzel szemben a rendőr-Állam nem habozik elfojtani a szabadságot, és annak valamennyi alternatív illúzióját is. Ez utóbbi államforma nem képes az alkalmazkodásra, idejétmúlt értékeket véd, és erőnek erejével, óriási áldozatok árán tart fenn egy, a nemzet életére kártékony, a gazdasági versengés felől nézve pedig felesleges tehernek bizonyuló nemzeti oligarchiát. S végül fölteszi a lényeges kérdést: miért maradhat fenn egyáltalán a rendőr-Állam egy igazi, fejlett mágus-Állam mellett? A lehetséges válaszok egyike, fejezi be az esszéjét, hogy a mágus-Állam ereje kimerül a belső diverziók megteremtésében, s képtelen arra, hogy olyan ideológiai rendszert hozzon létre, amely semlegesíteni tudná azt a hipnózist, melyet a rendőr-Állam szervei terjesztenek el a társadalomban. Ez az intellektus-monstrum, amilyenek bizonyul a mágus-Állam, épp intelligenciájának szubtilitása miatt képtelen radikális megoldásokat véghez vinni, így fegyvertelenek bizonyul a rendőr-Állam ideológiai tényerésével szemben. Ám paradox módon a történelem azt bizonyítja, állapítja meg Culiánu, hogy a rendőr-Állam győzelme mindig átmeneti csupán, s előbb vagy utóbb kénytelen meghajolni az intellektus szubtilitásával élő államforma előtt.

Ilyen gondolatok foglalkoztattak, amikor az olasz autópályán megpihentünk egy benzinkútnál, s gyorsan el is hátrázom, hogy a fentiekből levonható aktuális következtetéseket az úti beszámolóim olvasóira fogom bízni. Innentől kezdve hol az olasz táj szépségei csábítanak el, hol a fáradtság győz le, hol a monoton autózás unalma. Ahogy kiérünk az Olaszországból Franciaországba vezető hosszú alagútból, már sötétedik. Nyolc óra körül éjszakai sötétség van, s a francia Alpok völgyeiben megbúvó kivilágított városkák gyönyörű, lélegzetelállító látványt nyújtanak. Tíz óra körül begurulunk Lyonba, de csak hosszas keringőzés után (a GPS által javasolt útvonalat épp lezárták, s mire találunk egy másikat, hosszú idő telik el) találjuk meg a szállásunk helyül szolgáló Ibis Hotelt. Puritán, mégis kényelmes, meleg alvási lehetőség. Hullafáradtan dőlök be az ágyba éjfél körül, s a holnapi út és interjú izgalma ellenére mégis hamar elalszom.

2.

Borult, hideg, nedves reggelre ébredtünk Lyonban. Amikor közelebb megyek a szálloda udvarának végében álló fákhöz és bokrokhoz, csalódottan veszem észre, hogy ez nem egy kis liget, csupán az éjszakai sötétség sejtette sűrűbbnek – a képzeletemről már nem is beszélve. Ám valójában alig néhány bokorral körbenőtt fűcskáról volt szó, amik mögött egy lakótelep bújt meg a ködben.

A szálloda étkezőjében a dekoráció átlagos volt, olyan bögréket és egyebeket én is tudnék a falra rajzolni, mégis az egészben volt valami fiatalosan lendületes, igaz, kicsit túlzottan ikeás stílusban, de a színvilág rendben volt, a zöld, a lila és a grafit árnyalataival dolgoztak, bele-bele csempészve egy-egy melegebb színt is.

A reggeli után elindultunk Bordeaux felé. Az idő érezhetően egyre melegebb lett, hétágra kezdett sütni a nap. Közben az egyik útitárstól kapok egy CD-t Kurtág György zenéjével, rajta van a négy Pilinszky-versre írt dal is. Figyelmesen izlelgetem, s meglep, hogy milyen merészen ötvözi a gregoriánból lélegző zenei réteget valamely nép folklorisztikus hagyományából merített ritmusával (az interjú során majd megtudom, hogy bolgár népzeneről van szó), s erre a már így is külön világokat felölelő, mégis harmonikusan hangzó különleges alapra veti rá a görcsösen előtörlő verssorokat, szavakat, mint feltöredező szilánkokat, s a dalba bevont, több évszázados zenei hagyomány, ritmus modern fájdalomokkal, hiányainkkal, ürességünkkel és szomjúságunkkal itatódik át.

Bordeaux-t azonban végül nem is láttuk. A GPS ugyanis egy alternatív útvonalra terel minket, mely nem a nagyvárosra át vezetett abba a Bordeaux melletti faluba, ahová tartottunk. Borvidéken át kanyargott a keskeny út (csak egy autó fért el rajta), szőlős dombok közt. A kora délutáni áldott, enyhe világosságba süppedtek a szőlősorok.

3.

Reggel, ezen az új, interjú utáni reggelen, ismét a lyoni szállodában iszogattam az automatából vett kávémát, s noha nem értem a nyelvet, a beszéd természetes zöngéje épp olyan megszokott, meleg háttérzajt jelent, mint itthon. Nézegetem Nathalie-t, a hosszú, elbűvölően göndörödő világosbarna hajú kislányt, aki pajkosan szaladgál a reggeliző vendégek asztalai között, s közben belém sajug a fiam arca, aki ott ül valahol a szobájában a monitora előtt Budapesten, és akit még egy egyszerű kirándulásra sem tudok elvinni, annyi pénzem sincs negyvenegynéhány évesen. Ilyen gondolatokkal és érzésekkel szálllok be az autóba a többiek mellé, s indulunk útnak hazafelé.

Eleinte a tegnap reggel is látott köd, borult ég, aztán felszakadoznak a felhők, valahol megint lent hagyjuk őket a völgyekben, s a hegyek közt gyönyörű napsütés. Nézegetem a tájat, fényképezek, majd arra leszek figyelmes, hogy tekintetemmel mohón kutatom a sziklákat, noha ezek a kőtömbök teljesen egyformák, szürkék, s hideg, fenyegető tömbökként hatnak. Mégis megnyugtatóak számomra, vállalt szürkeségük és magányuk a zöld és ősziesen színes növényzettel borított hegyhátak között a saját léteállapotomra emlékeztetnek, mintha egyfajta közösségben lennének egymással, a sziklák és én. Nem mellesleg valamiképp a készülő film jelképének is érzem: az egész Pilinszky-téma hasonló tömbként mered elém, olykor ijesztően a megfajthetetlen kőtermészetével, felkeltve a vágyat, hogy körül-tapintsam, megismerjem apró bemélyedéseinek, kitüremkedéseinek a természetét, ahogy egy követ vágyik kezébe venni az ember, a markában szorongatja, azután a víz felé hajtja.

A sziklákról eszembe jut egy könyv is, ismét egy könyv, amit utolsó gimnáziumi évemben olvastam a nagyváradi Körös partján heverészve. Elias Canetti önéletírása, *A hallás iskolája*. Van benne egy részlet, mely ugyanennek a hegláncnak az ausztriai csúcsai közt játszódott: Canetti fiatalon két hetet túrázott a Karlwendel-hegységben, ott kezdte el írni a *Tömeg és hatalom*című könyvét, s végül is ezek a szürke kőtömbök, sziklák jelentették számára a legfőbb ihlető erőt, melyeknek láttán mindig teljesen elnémult. Emlékezetes maradt számomra az is, hogyan jutott el ezekbe a hegyekbe: miután heteken át tervezte a túrát, anyja az utolsó napokban úgy döntött, mégsem engedi el, mert nincs rá pénzük. Ekkor a fiatal Elias, anélkül, hogy egy percet is gondolkodott volna azon, mit tesz, elővett egy egész papírtömböt és minden lapját telerotta, őrült iramban, úgy fújta, mint aki gyorsvonat után fut, a következő sorral: „Pénn, pénn és megint csak pénn”. Végül az anyja elengedte a túrára. Érdekes, hogy az egész jelenet milyen élesen megmaradt bennem, de a könyvet a szegénység valamelyik rohamában, valószínűleg egyetemista koromban, el kellett adnom egy antikváriumban. Jó, ha egy kenyeret tudtam venni az árából.

Közben szép lassan magunk mögött hagyjuk Olaszországot is, s begurulunk Szlovéniába. Éjszaka lett. Pedig csak hét órára jár az idő. Rögtön megállít bennünket a rendőrség, leterelnek az út szélére. Büntetnek, fizetnünk kell, sokat. A bánásmód durva, parancsoló. A sofőrünk szinte sokkot kap tőle, tiltakozni próbál, a józan észre hivatkozni, de semmi nem számít, még a személyijét is elszedik tőle. Igen, ez Kelet-Európa: az embereket egyenként félreállítani, durván bántani velük, pénzt beszédni, minél többet, nem számít, hogy jogtalanul, de a politikai vezetők medencés luxusvilláit ki kell valamiből nyögnie az országoknak, és nincs mese, mindenki fizeti őket. Hátrapillantok, és mögöttünk már félreállítva egy olasz rendszámú autó, amögött egy másik is, nem látom, milyen rendszámú, de nem számít, ők is fizetni fognak, mindenki, sorra. Nyugaton senki sem büntetett minket semmivel. A francia autópályán megállított ugyan a határőrség, de csak udvariasan érdeklődtek úticélunk felől, és már engedtek is minket tovább. Érdekes, ott senki nem akar jogtalanul súlyos pénzeket beszédni, visszaélve a rendőri hatalmával. Ez, azt hiszem, egy lényeges, markáns különbség, ami a határokon áterve azonnal szembetűnik.

Úgy érzem, egy órával ezelőtt, úgy Trieszt környékén még gondolkodó, teljes értékű ember voltam, itt pedig, s ez az érzés Budapesten sem változik, egyre furcsább lénynek érzem magam, mintha belülről kényszerítene rám egy abszurd, mégis külső hatalom valamilyen kényszeres változást. Ahogy írva van:

„Amikor egy reggel Gregor Samsa nyugtalan álmából felébredt, szörnyű féreggé változva találta magát ágyában. Páncélszerűen kemény hátán feküdt, és ha kissé fölemelte a fejét, meglátta domború, barna, ív alakú, kemény szelvényekkel ízelt hasát, amelyen alig maradt már meg végleg lecsúszni készülő paplana. Számptalan, testének egyéb méreteihez képest siralmasan vékony lába tehetetlenül kapálódzott szeme előtt.

Mi történt velem? – gondolta. Nem álmódott.”